

העברית

רבעון בענייני הלשון העברית

בהוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית • ירושלים

מחזור סה • חוברת ג-ד • תשע"ח-תשע"ט

העורך: אריאל שוה

תוכן העניינים

75		דבר העורך
77	התוכנית להוראה באנגלית באוניברסיטה העברית	משה בר-אשר
82	הדקֶץ, הפְּרִיד, הקְּלָבָה... – אתגר בלשני	מרדכי מישור
91	חילופי התנועות חולם ושורוק במשנה דפוס קושטא	אריאל גבאי
	לפתרונה המתוקן של חידה מאת משה בן אברהם	אורי מלמד
101	דרעי הקראי	
	שתי הערות על מילון העברית הישנה והחדשה	ח'ריט בוס
106	לבן־יהודה	
109	ישראל אהרני ופעילותו בוועד הלשון	זהר עמר
	תמורות במילונות הדו־לשונית באמצע	מרדכי מישור
129	המאה העשרים בארגנטינה	

חוברת זו יוצאת לאור בסיוע
קרן קיימת לישראל – הקרן על שם יצחק לייב ורחל גולדברג

אל הכותבים

המערכת מקבלת לפרסום מאמרים באורך 3,000 מילים לכל היותר.
המבקשים להציע מאמרים לפרסום יגישו אותם לפי ההנחיות המפורסמות בדף ההוצאה לאור
באתר האקדמיה ללשון העברית, למעט הנוהג באשר לשיטת הסימוכין הביבליוגרפיים: ב"העברית"
המקורות לספרות המחקרית מצויינים במלואם בהערות השוליים ולא ברשימה בסוף המאמר.
מאמרים, הערות ותגובות יש לשלוח לכתובת ivrit@hebrew-academy.org.il

©

האקדמיה ללשון העברית
ירושלים תשע"ט

ISSN 0024-1091

עריכת לשון: צופיה ליבוביץ
הפקה: אורית טפרברג

האקדמיה ללשון העברית
קריית האוניברסיטה, גבעת רם, ת"ד 90004, ירושלים 9190401
טלפון 02-6493555
ivrit@hebrew-academy.org.il
hebrew-academy.org.il

סדר ועריכה במחשב: האקדמיה ללשון העברית
הדפסה: אופסט נתן שלמה, ירושלים

דבר העורך

בכ"ב בכסלו תשע"ט (30 בנובמבר 2018) התפרסמה ב"מקור ראשון" כתבתו של העיתונאי יהודה יפרח, שחשפה כוונה ראשונית של הנהלת האוניברסיטה העברית להפוך בהדרגה את שפת ההוראה מעברית לאנגלית בתארים המתקדמים. הכתבה עוררה הדים רבים, ואף הביאה לכינוס חירום של מליאת האקדמיה ללשון העברית ימים ספורים לאחר מכן. החוברת הזאת נפתחת בדברים שהשמיע הנשיא, פרופ' משה בר-אשר, בתחילת הישיבה, ויש בזה ביטוי ראוי וחשוב לתפקידו ההיסטורי של כתב העת בשיתוף הציבור בפעולות שנוקטת האקדמיה אל מול אתגרי השעה.

שאר המאמרים בחוברת מתפרסים על פני מגוון נושאים ותקופות. ד"ר מרדכי מישור נדרש לתופעת הגֵרָרָה בצמדי מילים המולידה מילים חדשות בדרך של לשון נופל על לשון, מעין צְלָה ('צל') בביטוי "חמתה מרובה מצילתה". במאמר מוצגות עשר דוגמות שטרם נדושו במחקר ושלוקטו ממרחבי השפה העברית – למן מגילות מדבר יהודה, דרך עדי הנוסח הטובים של לשון חז"ל וכלה בעברית המדוברת, והמחבר אינו מסתפק בניתוח הגורמים להיווצרותה של כל אחת מן המילים החדשות אלא דן גם במעמדה המילוני.

בין השנים ת"ד–ת"ה (1643–1645) נדפסה בקושטא המהדורה המנוקדת הראשונה של המשנה, ומסורת הלשון הניבטת ממנה תוארה לאחרונה בעבודת הדוקטור שכתב ד"ר אריאל גבאי. המאמר שלפנינו מציג קו אחד מקווי הלשון המאפיינים את המהדורה – חילופים מזדמנים בין חולם ושוורוק, ללא התניה נראית לעין. המחבר בוחן את היקף התופעה, שוקל את הגורמים השונים שאפשר לתלות בהם ומכריע כי במסורת ההגייה של הנקדן מומשו התנועות o ו- u באופן מובחן אך דומה מאוד, וקרבה זו היא שיצרה את החילופים מבלי משים.

שני כותבים תרמו הערות מאלפות ללשון ימי הביניים. ד"ר אורי מלמד מציג פתרון וביאור מפורט לשיר חידה עברי מן המאה השתים-עשרה שלא פוענח כהלכה עד הנה, ופרופ' ח'רית בוס מתקן ומשלים שני ערכים במילון בן-יהודה שמקורם בספרות הרפואית המתורגמת במרחב המוסלמי – תחום מומחיותו של המחבר. החוברת נחתמת בשני מאמרים רחבי היקף המאירים דמויות מיוחדות שפעלו במאה העשרים להרחבת הלשון והשימוש בה. הראשון הוא מאמרו של פרופ' זהר

עמר, המוקדש לזואולוג ושוחר העברית ישראל אהרני. אהרני היה חוקר חשוב בתחומו, שנתן מחילו גם לזיהוי בעלי החיים הנזכרים במקרא ובספרות התלמודית ולקביעת מונחים ושמות חדשים. למרות ההערכה הגדולה שזכה לה וידידותו הקרובה עם ראשי ועד הלשון לא פשטו הצעותיו בתחום המינוח, והמחבר תולה זאת בהצלחתו המוגבלת של אהרני לשתף פעולה עם הוועדות המקצועיות. במאמר האחרון משתף אותנו ד"ר מרדכי מישור במסעו האישי לגילוי דמותו המרתקת והטרגית של יצחק ספיבקוב וחילוץ ומפעלו הספרותי הכביר מתהום הנשייה. ספיבקוב, שהשתייך בצעירותו לעילית המשכילה באודסה, התגלגל שלא בטובתו לקהילה יהודית נידחת בארגנטינה, ועל אף קשייו הכלכליים, חירותו וניתוקו ממרכז העשייה התרבותית העברית באירופה וארץ ישראל המשיך ליצור בהיקף מרשים בלא יכולת להוציא לאור את ספריו. גולת הכותרת של עשייתו הייתה חיבורו של מילון ספרדי-עברי ענק וראשון מסוגו, והמחבר סוקר את המילון ואת ערכו בהשוואה ליתר המילונים הדו-לשוניים שצצו בארגנטינה כחלק מהפיכתה ההדרגתית של העברית ללשון דיבור ויצירה בקהילות היהודיות המקומיות.

אריאל שוה

ישראל אהרני ופעילותו בוועד הלשון

ישראל אהרני (1880–1946), יליד ליטא, קיבל בילדותו חינוך תורני. בבגרותו עבר לגולים רבים עד שהגיע בגפו לפראג, שם למד במכללה. באוניברסיטת פראג למד כשנתיים וחצי זואולוגיה ושפות שמיות. כאשר נתפס לרעיון הציוני נטש את הגולה ועלה לארץ ישראל בשנת תרס"ב (1902) והיה שותף בתחיית עם ישראל בארצו ובהנחלת הלשון העברית החיה. הוא התמסר לחקר החי של ארץ ישראל וכונה "הזואולוג העברי הראשון".¹ כשהוקמה האוניברסיטה העברית הוא הצטרף לשורותיה כחוקר ותרם רבות למחקר הזואולוגי ולזיהוי שמות בעלי החיים הנזכרים במקרא ובספרות חז"ל.² במאמר זה אתמקד רק ביחסו של אהרני ללשון העברית ובתרומתו לחידוש מונחי החי בלשון העברית בת ימינו.

אהרני ותחיית הלשון העברית

חיבת הלשון העברית ותחייתה הייתה מציפורי נפשו של ישראל אהרני. כאשר שמע בפראג הרצאה מפיו של לאופולד כהן על פועלו של אליעזר בן-יהודה בהנחלת השפה העברית בארץ ישראל החליט לעלות ארצה ולהיות שותף בכך.³ עם עלייתו

- * מאמר זה נכתב במסגרת מונוגרפיה מקיפה שאני כותב על פועלו של ישראל אהרני.
1. אהרני בעצמו השתמש בכינוי "זואולוג עברי"; ראו תיק ישראל אהרני, גנזך האוניברסיטה העברית, 16.5.1945. בשם זה קרא גם לספרו המפורסם; ראו 'אהרני, זכרונות זואולוג עברי, תל אביב תש"ג–תש"ו (להלן אהרני, זיכרונות).
 2. על תולדות חייו והערכת פועלו ראו למשל במסמך שכתב: "מהלך חיי ועבודתי", תיק ישראל אהרני, גנזך האוניברסיטה העברית (מאמצע שנות השלושים של המאה העשרים, ללא תאריך מדויק); בת־שבע אהרני, תולדות חייו של הזואולוג (להלן אהרני, תולדות; כתב יד. תודתי לפרופ' יוסי לשם, שהעביר לי עותק מחיבור זה); ד' תדהר, "פרופ' ישראל אהרני (אהרנוביץ)", אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, א, תל אביב 1947, עמ' 188–189; ש' בודנהיימר, "ישראל בן אברהם יוסף אהרני ז"ל – חייו כזואולוג", הטבע והארץ ז, א (תש"ז), עמ' 1–9. עוד על פעילותו באוניברסיטה העברית ראו תיק אישי ישראל אהרני ובת־שבע אהרני (המסמכים אינם ממוספרים) ומסמכים של המחלקה לזואולוגיה בין השנים 1929–1948 בגנזך האוניברסיטה העברית. תודתי על כך למר עופר צמח מנהל הגנזך.
 3. אהרני, תולדות, עמ' 21.

ארצה הוא ביטא את יחסו לשפה העברית באופן סמלי ומעשי. ביום הגיעו, בפורים תרס"ב, נסע מייד מיפו לירושלים לפגוש את בן-יהודה. הוא מצא איתו ועם רעייתו שפה משותפת בעברית צחה בלהג הספרדי. בהמשך הציע בן-יהודה לישראל לשנות את שמו הגלותי אהרונביץ לשם העברי אהרני וזה נענה לו.⁴ בהיותו חסיד הכתיב המקראי החסר הוא הקפיד לרשום את שמו אהרני, ללא וי"ו, ולמעשה נהג לכתוב תמיד בכתיב חסר בכל כתיבתו, שהצטיינה בכתב מעוגל יפה ומנוקד.

לאחר חג הפסח שנת תרס"ב החל אהרני לשמש כמנהל בית הספר ברחובות, שבאותה העת נחשבה ל"מעוז העברית הקמה לתחיה".⁵ בתוך פחות מחודשיים לאחר שעלה לארץ ישראל פרסם אהרני בעיתון "השקפה" של משפחת בן-יהודה הצעה לראות בעם הצ'כי מודל מוצלח המלמד כיצד ניתן להחיות את הלשון.⁶ אהרני הצעיר והנמרץ הצליח לכבוש את בני המשפחה בהתלהבותו, והם ראו בו דמות מופת שתוכל להשפיע על בני הנוער:

בימים האלה, שכבר כתבה כמעט אש הקדש של ההתלהבות בלבות רבים, נעים היה לנו לראות אחד מבני הנעורים מתלמידי בית המדרש העליון האוניברסיטה בפראג, האדון ארונוביץ, אשר בא לארצנו וההנדב [צ"ל: והתנדב] לעבד פה בתור מורה בבתי הספר בהמושבות. מי יתן והיה האדון ארונוביץ למופת לבני נעורים תלמידי בתי המדרש האחרים.⁷

חמדה בן-יהודה תיארה בחיבורה האוטוביוגרפי שטרם פורסם "המלחמה עם השטן" את הקשיים שעמדו בפני אליעזר בן-יהודה וידידיו בהנחלת הלשון העברית. אחד מהידידים הללו היה ישראל אהרני, שלא הצליח בתחילה למצוא אנשים שיתמכו בחזונו והיה מדוכדך מאוד, ורק בן-יהודה הצליח לעודדו:

אהרנוני, צעיר מפרג, משכיל ידע עברית על בוריה, בעל רגש לאומי נלהב והתאבק גם הוא בעפר רגליו של בן יהודה והיה מורה ברחובות וגם הוא עוסק בקנאה בהשלטת שפתינו וגם אותו שנאו וגרשו והכריזוהו

4. שם, עמ' 26.

5. ש' הרמתי, ראשית החינוך העברי בארץ ותרומתו להחייאת הלשון: תרמ"ג-תרע"ד, ירושלים תשל"ט, עמ' 197.

6. "כמתקנים שבהם אינם עושים", השקפה, 16.5.1902, עמ' 127-128 (במקום שמו הוא כתב "תלמיד חכם"). ארבע שנים לאחר מכן פרסם אהרני מאמר נוסף ב"השקפה" בשם "אנו והם", ובו הפנה למאמר זה (3.4.1906, עמ' 1).

7. השקפה, 18.4.1902, עמ' 108.

למשוגע בעד אהבתו היתרה לכל מיני תולעים ונחשים ושרצים וכל החיות בכלל. בשום מקום לא רצו לתת מקום למורה משוגע. ואז בא לבן יהודה ואמר: אם משוגע הנני, אין לי מקום בין החיים, רק מזיק לעבודת התחיה ועלי להסתלק מהחיים. ובן יהודה יסלח לי על חטא זה. נבהלתי לשמע דבריו, אך בן יהודה הרגיעו באמרו לו כי [...] הוא אהרני עם ידיעותיו הרבות בחכמת הטבע ובעברית כאחת יכול להביא תועלת גדולה ומן הראוי כי ימסר [=יתמסר] אך ורק לעבודה זו וסוף הכבוד לבוא, אלה דברי בן יהודה [...]. והדברים של בן יהודה עשו את פעולתם והרגיעו את רוחו המדוכאת של אהרני ואחרי שנשאר בביתנו ימים אחדים חזר לרחובות ובידו צביה קטנה שקנה בחצי מג'די ומנחה זו הגיש לנערה, תלמידתו, וחקן הצביה הקטנה עבר גם עליה וכעבור זמן מעט התארש וגם התחתן עם נערה זו. כולם נדו למסכנה כי הנה התחברה עם משוגע לא יוצלח, אך ברכתו של בן יהודה חלה על שמם והחלו לעבוד יחד ולאסוף פרפרים ולטאות וצפרים ולסדרם ומעט מעט נודע אהרני באסף המענין שלו. גם הצטין בחקירתם בנוגע לשמות העברים ובכל פעם שהיה בספק, שאל את בן יהודה ותדיר גם בן יהודה התייעץ אתו כשנגע הדבר למקצועו בידעו הטבע.⁸

הנערה הנזכרת בתיאור זה היא יהודית לבית גולדין, שאהרני הכיר במושבה רחובות ולימים נישא לה. כאמור, ברחובות הוא היה מנהל בית הספר היסודי ונעשה לדמות ציבורית ידועה. עמיהוד נחמני, יליד המושבה, ציין שהוא היה שונה בהליכותיו מאנשי רחובות: "קולו רם ובדברו עברית, דיבר בהברה ספרדית ותמיד לבש מעיל ארוך ואפור. תמיד הדור בלבשו, לא כאכרים במושבה".⁹ הוא מימש את מחויבותו להנחלת השפה העברית החיה בבית הספר ובגן הילדים שהקים. במסגרת תפקידו הקפיד אהרני שתלמידיו ידברו עברית, וכך כתב עליו מנהל בית הספר במלאת לו שישים שנה:

שעשה הרבה, בתקופה הקצרה ששימש כמורה במושבה, להחיות את הלשון בפי התלמידים, שעדיין היו מגמגמים בה. בקנאות שאין כדוגמתה שמר על

8. ח' בן-יהודה, "המלחמה עם השטן", הארכיון הציוני המרכזי A43\73, עמ' 46-48.

9. ע' נחמני, "ישראל אהרני", מחברות ישראלה קומפטון, הארכיון לתולדות רחובות. תודתי לנילי לוי מנהלת הארכיון, שסייעה לי רבות באיתור המידע.

הדיבור העברי בפי תלמידיו. מספרים שהיה נוהג לבלוש את תלמידיו בעמדו מאחורי חלונות הבתים כדי לשמוע באיזו לשון הם מדברים.¹⁰

אולם לבד מתוכנית הלימודים הרשמית הוא לימד ב"ערבי קריאה" בני נוער שנפלטו מבית הספר,¹¹ על טהרת השפה העברית בלבד, דבר שנחשב ליוצא דופן באותם הימים. כך מופיע במכתב בעיתונו של אליעזר בן-יהודה:

בערבי הלימוד האלה לומדים דברי ימי ישראל ודברי ימי העמים, ידיעות בטבע, מלבד השתלמות במדעים. כל הצעירים והצעירות האלה מדברים רק עברית גם בבית וגם בחוץ, ואין אף מושבה אחת, אין אף מקום אחר בעולם שהשפה העברית כל כך חיה עכשיו כמו ברחובות העברית.¹²

הידידות עם משפחת בן-יהודה התחזקה עם המעבר של בני הזוג אהרני לירושלים (בראשית תרס"ד), שם גרו ברחוב החבשים בסמיכות לזוג בן-יהודה.¹³ ביתה של משפחת בן-יהודה ברחוב החבשים היה מקום מפגשם של המשכילים בירושלים. התגורר בו גם בוריס שץ, מנהל בית הספר "בצלאל", שחמדה בן-יהודה הייתה מזכירתו הראשונה.¹⁴ אהרני נהג לבקר בביתו של בן-יהודה לעיתים תכופות,¹⁵ ושם גם הבשיל הרעיון להקים מוזאון טבע ב"בצלאל".¹⁶ בן-יהודה עודד את אהרני במחקרו ואף פרסם בעיתונו "השקפה" רשימות שלו.¹⁷ אהרני שמר על קשר עם משפחת בן-יהודה שנים רבות. כך למשל, בגלויה ששלחה אליו חמדה בן-יהודה בתאריך 24.4.1922 היא כותבת: "ידידי מר אהרני, יקבל נא לזכרון תמונה זו [...] ויזכור נא, כי הנהו חיב לי נשר!".

10. ב' לוי, "בית הספר ברחובות במלאות לו ששים שנה", ספר היובל של הסתדרות המורים: תרס"ג-תשי"ג, בעריכת ד' קמחי ול"י ריקליס, תל אביב תשט"ז, עמ' 524.
11. מכתב אהרן איזנברג לזאב גלוסקין, ב' באייר תרס"ב, הארכיון לתולדות רחובות.
12. השקפה, 6.6.1902, עמ' 154-155.
13. אהרני, תולדות, עמ' 38.
14. ז' צחור (עורך), העליה השנייה, ג: אישים, ירושלים תשנ"ח, עמ' 395.
15. אהרני, תולדות, עמ' 41.
16. ג' עפרת-פרידלנדר, "בית הנכות בצלאל (1906-1929)", בצלאל של שץ: 1906-1929, בעריכת נ' שילה-כהן, ירושלים תשמ"ג, עמ' 317-339.
17. למשל כתבה על צב ים גדול שהובא למוזאון הטבע שהקים ב"בצלאל" (השקפה, 24.7.1908). ראו אהרני, תולדות, עמ' 40; תדהר, אהרני (לעיל הערה 2), עמ' 189.

בתצלום שבגלויה מחמדה בן יהודה לאהרני: ישראל אהרני מימין, חמדה בן יהודה במרכז
אוחזת בעוף דורס (זרון סוף) ומצידה השני הצייד. באדיבות יוסי לשם.

בשנת 1906, בעת שהתגורר אהרני בירושלים, כארבע שנים לאחר שכתב ב"השקפה" שאין עושים די למען החייאת השפה העברית,¹⁸ חלה תפנית גדולה ומהירה במעמד העברית: "העברית התפשטה כבר בכל שדרות העם פה למקטון ועד גדול ושפת נביאינו הן מצלצלת כבר בפי כל בני עמנו".¹⁹ במכתב לידידו הוגו ברגמן (אוקטובר 1907) התגאה אהרני בעברית של בנו יוסף בן השלוש: "את בני, לו ראית את בני איזה בן נחמד הוא למראה ואיך הלשון העברית, לשון עמו ואמו, מצלצלת בפיו".²⁰ בשנת 1912 התבשר אהרני מחברת קהלת שהם מקבלים את הצעתו לפרסם בהוצאתם את ספרו "תורת החי". אולם בתחילה התנתה ההוצאה את הדבר בכך שיעשה כמה שינויים בספר ויהיה כפוף לוועדת מומחים. אהרני הסכים לחלק מדרישות הוועדה, בהן קיצור של פרק המבוא והשמטה של פרק אחד. לאחר שהספר הוגש כטייטה להוצאה התכנס ועד הלשון העברית לצורך דיון

18. ראו לעיל הערה 6.

19. 'י אהרני, "אנו והם" (לעיל הערה 6).

20. ג' קרסל (עורך), גנזים: קובץ לתולדות הספרות העברית בדורות האחרונים, תל אביב תשכ"א, עמ' 146.

בשמות היונקים והעופות שעמדו להתפרסם בספר "תורת החי". הוועידה ארכה כמה ימים, ואהרני השתתף בדיונים כדי להגן על חלק מהזיהויים שעמדו בוויכוח סוער. לבסוף הוא הודיע להוצאת קהלת שהוא מוכן לקבל הערות והצעות לשמות ולמונחים שקבע, אבל דרש שהמילה האחרונה תהיה שלו.²¹ אהרני נלחם על דעותיו ונהג בחוסר פשרנות, ובסופו של דבר נאלצה ההוצאה להוציא את הספר כמות שהוא.²² היה זה כביכול ניצחון לאהרני, אך דומה שגם החמצה גדולה. היעדר דיאלוג והתפשרות גרם לכך שלאורך זמן לא התקבלו רבות מהצעותיו. כאשר יצאה סדרת ספריו "תורת החי" הוא נהנה מיתרון הראשוניות, והמורים לטבע השתמשו בחיבורים, שנחשבו למעודכנים ביותר, ובמונחים שהוא טבע. אולם לאחר זמן מה, כאשר הופיעו ספרים נוספים, מחבריהם (חלקם מוועד הלשון כמו יהושע מרגולין) לא היו מחויבים למינוח של אהרני. שיתוף פעולה עם ועד הלשון היה יכול להניב לראשונה מילון רשמי ומוסכם של מונחים בזואולוגיה שבו יכול היה אהרני להשפיע על המינוח בכל מערכת החינוך העברית ופרסומיה לטווח הארוך. דפוס זה בהתנהלותו חזר שנים רבות אחרי כן, כאשר הייתה לו הזדמנות להשתתף בדיוני ועד הלשון למונחי הזואולוגיה, ומסיבות שונות הוא בחר שלא להופיע ברובם.

ישראל אהרני נתמנה לחבר ועד הלשון העברית בשנת תרפ"ז (1927).²³ הוא היה חבר לפחות בשתי ועדות:²⁴ למונחי הכימיה²⁵ ולקביעת שמות הדגים.²⁶ אהרני היה שותף לקביעת חלק משמות בעלי החיים בעברית בת זמננו. הדברים אמורים בדבר זיהוי שמות בעלי החיים הנזכרים במקרא ובספרות חז"ל מכאן וקביעת שמות חדשים מכאן.

21. אהרני, תולדות, עמ' 179–181, 191, 196.
22. הספר "תורת החי" (יונקים) יצא בהוצאת קהלת בשתי מהדורות. הראשונה בשנת תרע"ה, כספר לימוד לבתי הספר העממיים. מהדורה זו עובדה בידי פסח אוירבך מספרו של אהרני, שהתפרסם מאוחר יותר, בשנת תרפ"ג, בשם "תורת החי: ספר לימוד לבתי-ספר תיכוניים". ההבדלים בין המהדורות אינם רבים.
23. ראו זכרונות ועד הלשון ו (תרפ"ח), עמ' 3, 61; ש' איזנשטדט, שפתנו העברית החיה, תל אביב תשכ"ו, עמ' 149 (תמונה חגיגית של חברי ועד הלשון), 211–212. באותה שנה החלה גם חברותו בחברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה; ראו "מהנעשה והנשמע בא"י", הצפירה, 10.1.1927.
24. במכתב מכ"ב בחשוון תרצ"א שכתב שמואל איזנשטדט, מנהל הלשכה המרכזית של ועד הלשון לביאליק הוא מציון שקיבל מאהרני את החומר הקשור ל"הוועדה למלאכה" (ארכיון בית ביאליק. תודתי לשמואל אבינר, מנהל הארכיון).
25. ראו זכרונות ועד הלשון ו (תרפ"ח), עמ' 53.
26. מכתב מ-16.2.1933, ארכיון האקדמיה ללשון העברית, ארגז 9.1.

תרומתו של אהרני למונחי החי בעברית

כדי לבחון עד כמה תרם אהרני לקביעת שמות בעלי החיים בעברית של ימינו יש צורך בבחינה שיטתית של כל שמות בעלי החיים שהביא בעשרות ספריו ומאמריו ובהשוואתם לשמות שנקבעו בפועל בוועד הלשון ומאוחר יותר באקדמיה ללשון העברית. מדובר בסוגיה כבדת משקל שראוי לה מחקר נרחב לעצמו. עם זאת אפשר להצביע על כמה מגמות עיקריות בתרומתו. בכל הקשור לזיהוי בעלי החיים שבמקורות העבריים, דומה שדעתו התקבלה במרבית המקרים, לפחות בדור אשר ידע את אהרני. כך כתב אוריה פלדמן בעניין קביעת שמות בעלי החיים:

על כל המונחים האלה, שהננו משתמשים בהם כיום, וכן על קביעת התוכן הנכון לשמות העבריים: עגור, ראם, נמר, חלד (כמו גם להמון שמות אחרים) אנו חייבים תודה בעיקר למר י. אהרני, שהעשירנו עושר רב במקצוע זה והצליח על סמך חקירותיו המרובות בטבע הארץ לקבוע בתכלית הדיוק את פירושים הנכון של כמה שמות של בעלי חיים, שבהם היינו טועים כלנו ומגששים באפלה. לא מעט אמנם עשו לפניו גם אחרים, ובהם הסבא שלנו ש.י. אברמוביץ (ממו"ס) בספרו בן שלשת הכרכים: "תולדות הטבע" – אולם כל המחברים (ובתוכם החוקרים הנוצרים הרבים) מחוץ לאהרני הרבו לטעות, משום שעסקו רק בקומבינציות בלשניות מבלי להכיר את טבע הארץ, והשפעתו הרבה של מר י. אהרני מתבארת ע"י זה, שצרף לחקירת המקורות הספרותיים גם חקירת טבע.²⁷

לאהרני הייתה השפעה גם על חוקרים כמו יהודה פליקס (1922–2005), שזכה ללמוד אצלו באמצע שנות הארבעים של המאה העשרים באוניברסיטה העברית,²⁸ וניתן לראות זאת על פי השוואה בין חיבוריהם. גם טלשיר קבע שחלק לא מבוטל בזאונים העברית יש לזקוף לזכותו של אהרני, שהטביע עליה חותם עז והשפעתו

27. א' פלדמן, "התפתחות שפת ההוראה במדעי הטבע שבבית ספרנו", ספר היובל של הסתדרות המורים: תרס"ג–תרפ"ח, בעריכת ד' קמחי, ירושלים תרפ"ט, עמ' 271–272.

28. מורי פרופ' יהודה פליקס הזכירו רבות בשיעוריו באוניברסיטה.

עליה הייתה מכרעת.²⁹ עם הזיהויים של אהרני שהתקבלו בימינו נמנים הפרס³⁰ והנשר,³¹ החולד והחולדה ועוד.³²

אהרני הלך בעקבות ספרו של ש"י אברמוביץ (מנדלי מוכר ספרים) "תולדות הטבע". הוא העריץ את מנדלי, ומנדלי שימש לו כתשתית ראשונית לידיעותיו בצעירותו. התנסותו של אברמוביץ בתרגום המחקר הזואולוגי לעברית ובמינוח של תורת החי – באמצעות זיהוי שמות בעלי החיים שבמקורות הקדומים וחידוש ויצירת שמות חדשים – שימשה לאהרני מופת בהמשך דרכו.³³ כך טבע אהרני שמות חדשים של בעלי חיים בספרו "תורת החי" (תרפ"ג), ובהקדמה לספר הביא מקצת שיקוליו לבחירת השמות: "השתדלתי תמיד, כי יהיו קצרים ובנויים עפ"י משקל עברי (כגון השם תָּדָף - Sorex המרכב מן 'חד' ו'אף' או לְבָנוֹן Leuciscus, המרכב מן 'לבן' ו'נון')".³⁴ אולם בשל חילוקי דעות עם ועדת המומחים מטעם חברת קהלת הוא נאלץ להתפטר ולוותר במעט והותיר כמה שמות מסורבלים,³⁵ למשל של העטלפים "ארך אוזנים" ו"חוטם הפרסה".³⁶ אולם במהדורות האחרונות של "תורת החי" ובמגדירים שהוציא עם בתו בת-שבע היה חופשי להשתמש בשמות הקצרים שטבע, ושמות עטלפים אלו הפכו ל"אוזנן" ול"פרסוף", וכן בשמות החדשים הנוספים שקבע ליונקים "דרבן" ו"נברן".³⁷ כמה משמות העופות החדשים שהתקבלו בימינו הם מגלן,³⁸ פשוש, חמריה, חוויאי,³⁹ אנפית משרטטת, ברכיה, צוצלת, פצחן, נקר,

29. ד' טלשיר, שמות חדשים: בעלי חיים מקומות ואנשים, ירושלים תשע"ב, עמ' 5.

30. ' אהרני, "עָר", ידיעות החברה העברית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה ו (תרצ"ט), עמ' 98–99.

31. הוויכוח בדבר זיהוי הנשר המקראי נמשך שנים רבות לאחר פטירתו של אהרני עד שהוכרע כקביעתו; ראו זיכרונות האקדמיה ללשון העברית י-יא (תשכ"ג-תשכ"ד), עמ' 222–229.

32. אהרני הוא שיצר את ההפרדה בין חולד ובין חולדה (ראו ' אהרני, "החולד והחולדה", תרביץ טו [תש"ד], עמ' 193–197), אולם הוא ספג על כך ביקורת; ראו מ' דור וד' טלשיר, "החולד והחולדה", לשוננו נז (תשנ"ג), עמ' 39–49.

33. אהרני, זיכרונות, א, עמ' 14–16; אהרני, תולדות, עמ' 20.

34. ' אהרני, תורת החי: ספר לימוד לבתי ספר תיכוניים (בעלי חוליות, יונקים ועופות), תל אביב תרפ"ג, הקדמה, עמ' iii.

35. אהרני, תולדות, עמ' 183.

36. אהרני, תורת החי (לעיל הערה 34), עמ' 16–17, 20–21.

37. אהרני, זיכרונות, ב, עמ' 226; טלשיר, שמות (לעיל הערה 29), עמ' 120–121.

38. אהרני, זיכרונות, א, עמ' 66.

39. ע' אלון, "קודמי קודמינו", טבע וארץ ז (תשכ"ה), עמ' 420.

זהבן, בז, קאק, פרוש, תפוחית, עורבני (=פֶּחָל), זנבן וחוחית.⁴⁰ אך רבים מהשמות שהציע לא התקבלו.⁴¹

אהרני חידש גם מונחים זואולוגיים הנוהגים בימינו. למשל מתחום האנטומולוגיה חידש את המונח "תיקנים" לקבוצת החרקים המאופיינת בתיק הביצים שבגופה של הנקבה,⁴² ואת המונח "כנפי חפיה" המאפיין את הארבה.⁴³ אולם גם בדיונים במונחים כלליים הקשורים לזואולוגיה לא תמיד התקבלה דעתו של אהרני, שכן בקביעת שמות בתחום זה לא היה לו יתרון על פני חוקרים אחרים שישבו בוועדת השמות. לדעתי ההסבר למיעוט היחסי של השפעתו בקביעת השמות החדשים קשור גם לדרך התנהלותו בוועד הלשון, כפי שיתואר להלן.

אהרני וראשי ועד הלשון

אין ספק שאהרני זכה להערכה רבה כמעט מכל עמיתיו למחקר ומאנשי ועד הלשון העברית. שלושת נשיאי הוועד היו ידידיו. המייסד הראשון בן-יהודה,⁴⁴ אחר כך המשורר הלאומי חיים נחמן ביאליק ולבסוף פרופ' נפתלי הרץ טור-סיני (טורטשינר). באזכרה במלאות שלושים יום לפטירת אהרני סקר טור-סיני את פועלו של אהרני כבלשן וסיפר על חברותו בוועד הלשון ועל הוויכוחים שהם ניהלו בענייני לשון.⁴⁵ הוא הביא בהרצאתו כמה דוגמאות מפסוקי המקרא שלאהרני הייתה דעה עצמאית בנוגע לפירושים. עוד הוא סיפר כיצד הגיע אהרני פעם אחת לכינוס ועד הלשון להילחם שם על טהרת הכתיב המקראי החסר, נגד דעת הרוב, שצייד בזכות כתיב מלא.⁴⁶ שמואל איזנשטדט, מנהל הלשכה המרכזית של ועד הלשון, כתב על אהרני בין היתר: "חידוש שמות, יצר מונחים ויצק דפוסים עברים לדורו ולדורות [...] ביאר

40. גם בחידושי השמות הושפע אהרני ממנדלי, למשל חוּחִי הפך אצל אהרני לחוּחִית וזנבן המשי או זנבן הנבל הפך אצלו לזנבן.
41. ב' פישלר, "מסעי השמות: להתפתחות המינוח של שמות בעלי הכנף (1866–1972)", לשון ועברית 4 (1990), עמ' 6–35. שמות נוספים מובאים אצל ע' פז וע' אלון, החי והצומח של ארץ ישראל, ו: עופות, תל אביב 1986, עמ' 11.
42. 'א אהרני, הארבה, יפו תר"פ, עמ' 77.
43. שם, עמ' 74, על פי הביטוי במשנה: "כנפיו חופות את רובו" (חולין ג, ו; בבלי, שם נט ע"א).
44. על הקשרים עם אליעזר בן-יהודה ראו בסעיף הראשון לעיל.
45. בייחוד ראו את עמדתו של טור-סיני כנגד אהרני בזיהוי הנשר המקראי (לעיל הערה 31).
46. תיק ישראל אהרני, גנזך האוניברסיטה העברית, 18.11.1946, ישראל אהרני ז"ל (תר"ם–תש"ז): דברים שנאמרו באזכרה באוניברסיטה העברית ביום כ"ד במרחשוון תש"ז (18.11.1946), עמ' 17–18.

שמות פתגמים ומשלים שהיו סתומים ובלתי ידועים במשך אלפים שנה [...] חדר בעוז ובלי מורך לג'ונגל מסובך זה, כשהוא מזוין בכלים חדים וחושים פילולוגיים ערים, קיצץ וכיסח, שירש וחפר והטיל אור ביער בראשית זה".⁴⁷

ביאליק ביקש לקרב את אהרני למפעל תחיית הלשון והזמינו להיות חבר בוועד הלשון. במכתב שכתב למאגנס בתאריך 26.4.1933 הודיע אהרני על היבחרותו ליושב ראש ועד המונחים לזואולוגיה, לצד ביאליק כסגנו.⁴⁸ אהרני אף ביקר כמה פעמים בביתו של ביאליק, ובהזדמנויות שונות לא הסתיר ביאליק את הערכתו והתפעלותו ממנו וכינה אותו "משורר".⁴⁹ בשמו של ביאליק נאמר שאין מרצה באוניברסיטה שהיה בעל ידיעות טובות ועמוקות יותר מאהרני בשפה העברית.⁵⁰ במכתב ששלח ביאליק לאהרני (5.5.1930) הוא כותב דברי הוקרה על קבלת שלושת כרכי הספר "תורת החי":

ידידי היקר! רק בשבוע זה נפניתי לעבור על ספרך היקר "תורת החי" מחלקה שלישית, אשר הואלת בחבתך להניחו ברכה בביתי. יהי חילך ברוך. ככל אשר הנאני עצם תוכן הספר כן נתנה לי משנה עונג הרצאתו הנפלאה. מצפה אני ליום שתתן לנו זואולוגיה שלמה בעברית, כי אלהים הטובה עליך. הרי יחיד בדור אתה לנו במקצוע זה, ואם אין אתה לו – מי לו?⁵¹

מונחי הדגים

כבר בראשית 1933 ביקש ביאליק את מעורבותו של אהרני בוועדה לקביעת שמות הדגים בעברית.⁵² במכתב אל מאגנס, קנצלר האוניברסיטה העברית, הוא אף השתדל

47. ש' איזנשטדט, "י. אהרני", דבר, 25.10.1946.
48. גנזך האוניברסיטה העברית, המחלקה לזואולוגיה, 1933. מתברר שלבסוף אהרני לא שימש בתפקיד זה, כנראה מפני שלא מילא כראוי את תפקידו, אשר דרש ממנו להגיע לשיבות רבות ולהכין חומר רקע רב לדיונים.
49. אהרני, זיכרונות, א, עמ' 16.
50. בודנהיימר, אהרני (לעיל הערה 2), עמ' 7.
51. פ' לחובר (עורך), אגרות חיים נחמן ביאליק, ה, תל אביב תרצ"ט, עמ' ע. העתק מהמכתב היה ברשות יוסף אהרני (בנו של ישראל אהרני) והועבר לאליהו הכהן, והוא פרסמו בידיעון המקוון "חדשות בן-עזר" (מס' 852) ומאוחר יותר בכתבתה של אביבה קרינסקי בעיתון "הארץ" בתאריך 5.4.2015.
52. בתגובה לתזכורת שנשלחה מוועד הלשון מבקש אהרני להתאזר בסבלנות כי הטרחה על הכנת החומר מרובה: "בינותים איני יושב בטל, אני מכין את כל החמר העצום האצור בשני התלמודים, המדרש והתנ"ך". בשולי המכתב הוא הוסיף: "אלפי ברכות לידידי הנאמן מר ביאליק ולרעיתו הטובה" (ראו אהרני לוועד הלשון, 16.2.1933, ארכיון האקדמיה ללשון העברית, תיק 9/1).

למען אהרני. הוא כתב לו שהזדמן לו לראות את העבודה הגדולה של אהרני על דגי ארץ ישראל מן ההיבט הספרותי והבלשני. אולם לדברי אהרני, כדי לקדמה ולסיימה עליו לשהות חודש ימים בשט אלערב, בשפך של הפרת והחידקל, כדי לאסוף את כל דגי דרום בבל ולתעד את שמותיהם מפי הדייגים דוברי הארמית. הוא ציין כי נסיעה זו תתאפשר אם תואיל האוניברסיטה להשתתף בעלות הוצאות של חמישים לירות ארץ-ישראליות. ביאליק ביקש ממאגנס לבחון את הבקשה והמליץ לאשרה לנוכח הדחיפות של השלמת המחקר לקראת התכנסות ועד הלשון להכנת רשימת מונחים לדגי הארץ.⁵³

אכן לא היה איש מתאים יותר מאהרני לקביעת שמות הדגים בעברית. את עבודתו החלוצית הוא החל לכנס לקראת הוצאת סדרת "תורת החי" ולשם כך פנה לפילולוג עמנואל לעף, שאותו כינה "פאר למדע ונזר לעמו". במכתב מהתאריך 11.2.1914 הוא ביקשו לקבל את המחברת שכתב בנושא שמות הדגים, שראה בעבר אצל גוסטף דלמן. אולם מלבד בעיית זיהוי שמות הדגים במקורות היהודיים הוא הצביע על העובדה שבשמות אלו כמעט אין למצוא שמות לדגי הארץ, ומן הראוי להעניק להם שם הולם מהמקורות: "לרגל עבודה זו היה עלי לעבר על כל המקומות בתלמוד בבלי וירושלמי שישנם בהם שמות של דגים. והנה נוכחתי לדעת, כי כל הדגים הנזכרים בתלמוד הנם ברבם הגדול השוכנים בים התיכון, בפרת ובחדקל, לאחד או שנים הנמצאים גם בנהר הנילוס; ומפני ארץ ישראל אין כמעט כלום".⁵⁴ במכתב תשובה הבטיח לעף לאהרני לשלוח לו את שמות הדגים שבמקורות והוסיף לו דברי הערכה: "והנני דורש שלומו ושלומו תורתו; כי בידיעותיו אדוני יחיד בדורו ובכל דורות עמנו, עד המדבר על אזור בקיר ויודע לשון העופות".⁵⁵ אולם נראה שלא היה בכך די, ואהרני השלים אפוא עבודה זו רק

53. ביאליק, איגרות (לעיל הערה 51), עמ' רכ-רכא, מכתב מהתאריך 5.5.1933. המכתב נמצא גם בגנוזך האוניברסיטה, ועליו הערה בכתב יד: "עניתי שאין בידינו". מלבדו ישנו מכתב נפרד מהמזכיר של האוניברסיטה לאהרני, בשמו של מאגנס, שאין לאוניברסיטה אפשרות חומרית לממש זאת; ראו גנוז האוניברסיטה העברית, המחלקה לזואולוגיה, 1933 (ארגז 53, 236-2361).

54. ארכיון עמנואל לעף בספרייה הלאומית (ARC. 4° 794, Leopold Löw Archive).

55. אהרני, זיכרונות, ב, עמ' 204; קרסל, גנזים (לעיל הערה 20), עמ' 150. במכתב זה כותב לעף שהוא קיבל מדלמן את שמות העופות בערבית, וישראל אהרני הוסיף בהערה שלמעשה מדובר בשמות שפרסם דלמן במאמר מדעי, ושם ציין שכל השמות נמסרו לו מאהרני עצמו; ראו G. Dalman, "Arabische Vogelnamen von Palästina und Syrien", *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins* 36 (1913), pp. 165-179.

אחרי כעשרים שנים, במחקר שהיה מבוסס על היכרות בלתי אמצעית של כל דגי המזרח הקרוב:

אין מקוה מים גדול או קטן, מאלכסנדרתה בצפון ועד רפה בדרום, מן הים התיכון ועד ים חולה, ים כנרת והירדן במערב ועד שט אלערב שבפי הפרת והחדקל במזרח – שלא בדקתי את דגיהם ושלא אספתי בהם פרטים. בשט אלערב עשיתי פעמים: שם חקרתי יפה את שמות הדגים שנזכרו בתלמוד הבבלי, כי לשון המנדעים, יושבי המקום הזה, קרובה מאד לארמית, לשון התלמוד. והדגים המנדעים עדין משתמשים באותם שמות, שהשתמשו בהם חכמי התלמוד זכרם לברכה.⁵⁶

כאן המקום להזכיר את שליטתו של אהרני בשפות רבות – עתיקות ומודרניות – ובייחוד ראויה לציון שליטתו המופלגת בלשון הערבית המדוברת במזרח התיכון.⁵⁷ כאמור, ביאליק רתם את אהרני לזיהוי שמות הדגים בעברית ואף טרח לנסוע עם שמואל איזנשטדט לבית משפחת אהרני ברחובות. וכך כתב איזנשטדט, שרושם הביקור נחרט בו:

לא ימוש מלבי זכר פעולתנו בשדה מונחי הדגים. חבר הוועד הפרופיסור י' אהרוני ז"ל, המומחה הוותיק לבעלי חיים ולמונחיהם העבריים, היה צריך להכין חומר לעבודת הוועדה. העבודה היתה חיונית. בשום ענף שימושי לא פשט הלעז כמו במקצוע זה. לא יכולנו לבוא בשום הצעה ממשית בפני הוועדה. נסעתי יחד עם חיים נחמן ביאליק לרחובות, אל ביתו ומרכז פעולתו המדעית של הפרופ' אהרוני. הוא הראה לנו את האוסף המקיף של צפרים ופרפרים, שכולם היו נקובים בשמותיהם הלטיניים והעבריים, פתח לפנינו את הש"ס הווילנאי הגדול, אשר על יד כל בעל-חי הנזכר בו היה רשום בדיו אדומה שמו בלטינית ועברית. אך בכרטסת שלו לא ידע לרשום אף הצעה אחת למונחי הדגים, פרט למילה "דג" ולמונח התלמודי הבלתי מוגדר "שיבוטא".⁵⁸

במכתב מ"ז בניסן תרצ"ד (1934), על דף רשמי של ועד הלשון העברית, מפנה בשנית מזכיר הוועד לאהרני בקשה לשלוח את רשימת שמות הדגים המיועדת

56. אהרני, זיכרונות, ב, עמ' 164.

57. אהרני העיד על עצמו כי שלט בכעשר שפות עתיקות וחדשות: יונית, לטינית, ארמית, סורית, עברית, ערבית, תורכית, רוסית, יידיש, גרמנית, צרפתית ואנגלית (אהרני, מהלך חיי [לעיל הערה 2]). את השפה האנגלית למד עם רעייתו רק בשנת 1913 לערך (אהרני, תולדות, עמ' 200–201).

58. איזנשטדט, שפתנו (לעיל הערה 23), עמ' 171–172. וראו גם עמ' 212.

לוועדה למונחי זואולוגיה. כמו כן הוא מבקש בשם הוועדה שיודיע אם יוכל להשתתף בישיבות הוועדה. למכתב מצורפת פנייה אישית ונגרשת של ח"נ ביאליק לשלוח בהקדם את חוות דעתו:

ידידי היקר איש חי ואיש החיות!
לפי דבריך בשיחתנו שבעל פה ולפי מכתבך אלי, עסקת בימי החפש בתקון הרשימה של הדגים שהמצאנו לך. אנו, וכל ישראל אוכלי הדגים, מצפים לדגיך הממולאים והמתוקנים והמפֿלפלים בכליון עינים ובכליון חך ובטן. מהר והדגה לכבוד פסח. שלך, בחבה ח.ג. ביאליק.⁵⁹

אהרני לא הגיע לדיוני הוועדה, אך מיהר לשלוח את רשימת שמות הדגים,⁶⁰ רק בגלל הלחץ והמעורבות האישית של ביאליק. בישיבות הוועדה ישב ביאליק והשפיע רבות בקביעת שמות הדגים, כמו השם אַמְנוֹן. בעקבות זאת הכינו את לוח שמות הדגים בעברית ובשפות אחרות וחילקו אותו בכל חנויות הדגים בארץ.⁶¹ שמות הדגים הופיעו גם במילון למונחי המטבח משנת תרצ"ח,⁶² ומן ההקדמה המפרטת את שמות המשתתפים בכל הוועדות למיניהן נפקד שמו של אהרני. למעשה ניתוח רשימת שמות הדגים שהגיש אהרני לוועד הלשון בהשוואה לשמות שנקבעו בפועל מראה שרק כשליש מהצעותיו התקבלו, בהן קַרְפִּיּוֹן.⁶³ כעשר שנים לאחר מכן, בספרו "זכרונות זואולוג עברי", ייחד אהרני פרק לדגים והמשיך להשתמש במונחים שהוא טבע מבלי להתחשב בהחלטות הוועדה.⁶⁴ מספר שמות הדגים שטבע אהרני לא היה רב, והשפעתו היחסית הצטמצמה עוד יותר עם כינונה של האקדמיה ללשון העברית, שבחסותה הוקמו כמה ועדות לשמות הדגים, ועבודתן הקיפה את כל דגי הים התיכון, דגי ים סוף ודגי המים המתוקים.⁶⁵

59. המכתב היה ברשות יוסף אהרני והועבר לאליהו הכהן, והוא פרסמו במקומות שצוינו לעיל הערה 51.
60. במכתב מהתאריך 16.5.1934 הוא מבקש ממזכיר הוועד ז' גולדמן (בן-חיים) לשלוח בחזרה את הרשימה לצורך תיקונים והשלמות ומציין שהוא לא מצאו בביתו כי "אֶחָרְתִּי שבת בבית מר ביאליק" (ארכיון האקדמיה ללשון העברית, תיק 9/1).
61. איזנשטדט, שפתנו (לעיל הערה 23), עמ' 172.
62. מלון למונחי המטבח, הוצאת ועד הלשון העברית, ירושלים תרצ"ח, עמ' 14–21.
63. שם, עמ' 17, בהערה.
64. אהרני, זיכרונות, ב, עמ' 162–176. למשל הוא ממשיך לכנות את דג האַמְנוֹן (Tilapia) בשם טַלְפִּיָּה והוא מסביר שם (עמ' 168) וכן בדוח ששלח לוועד הלשון ששם זה מורכב "מן טל (ילד) ומן פיה (פה)".
65. מ' נוו, הדיג העברי הקדום, מרחביה תשכ"ד, עמ' 160–161.

מחלקה ע"מ	
* <i>Clupea venulosa</i>	אפיקה (כחל פתית) - ספרד, צרפת (ספרד, דניא רפוח)
* " <i>Konal (Russell!)</i>	" (קונאל) " (עריצ)
* <i>Mugil (Stédi)</i>	מגיל (מגיל)
* " <i>cephalus (Cuvier)</i>	קופאל (פחגאל)
* " <i>auratus (Risso)</i>	אורטוס (אורטוס)
* " <i>chelo (Cuvier)</i>	שלו (שלו)
* <i>Trajanus aquila (Risso)</i>	טראיאנוס (טראיאנוס)
* <i>Caranx rhonchus (Goffroy)</i>	קראנש (קראנש)
* <i>Epinephelus aeneus (Epinephelus - επι + νεφελος)</i>	אפינפלוס (אפינפלוס)
* " <i>gigas (Bonaparte)</i>	גיגס (גיגס)
* <i>Epinephelus</i>	אפינפלוס (אפינפלוס)
* <i>Mullus surmuletus (Linné)</i>	מולוס (מולוס)
* <i>Sphyræna sphyraena (Bloch)</i>	ספיראנה (ספיראנה)
* <i>Pagellus mormyrus (Cuv. - Val.)</i>	פגלוס (פגלוס)
* <i>Acanthias vulgaris (Risso)</i>	אקאנתיאס (אקאנתיאס)
* <i>Sargus</i>	סרגוס (סרגוס)
* " <i>shrenkeri</i>	שרנקרי (שרנקרי)
* <i>Sargus rondeloti</i>	סרגוס (סרגוס)
* <i>Euthynnus thunnina (Joad. et Gill.)</i>	איוטין (איוטין)
* <i>Solea impar (Brennet)</i>	סולא (סולא)
* <i>Labridae (Maulbrüter)</i>	לברידי (לברידי)
* <i>Filoplia</i>	פילופליא (פילופליא)
* " <i>galilæa (Stédi)</i>	גלילא (גלילא)
* " <i>simonis (Günther)</i>	סימון (סימון)
* " <i>gillii (Cuvais)</i>	גילי (גילי)
* <i>Paratilapia (Kelmichromis) sacra (Günther)</i>	פאראטילאפיה (פאראטילאפיה)
* <i>Paralus canis (Cuvier et Valenciennes)</i>	פאראלוס (פאראלוס)
* <i>Parus ozis</i>	פאראוס (פאראוס)
* <i>longiceps (Cuvier et Valenciennes)</i>	פאראוס (פאראוס)
* <i>Alburnus sellal (Heckel)</i>	אלברנוס (אלברנוס)
* <i>Variochromis (Capoeta, Scaphiodon)</i>	ואריוכרומיס (ואריוכרומיס)
* <i>Leuciscus (Rondalet)</i>	לויסקוס (לויסקוס)
* <i>Alburnus (Heckel)</i>	אלברנוס (אלברנוס)
* <i>Clarias (Pronovius)</i>	קלאריס (קלאריס)
* <i>Acanthostama centisquama (Heckel)</i>	אקאנטוסטאמה (אקאנטוסטאמה)
* <i>Nemachilus (van Hasselt)</i>	נמאכילוס (נמאכילוס)

שמות מונחי הדגים ששלח אהרני לוועד הלשון (ארכיון האקדמיה ללשון העברית)

מונחי הזוחלים

גם בישיבות למונחי הכימיה מיעט אהרני להשתתף, ומעורבותו הייתה "ביחוד ע"י חלוף מכתבים"⁶⁶. כך גם בישיבות של ועדות אחרות שזומן אליהן. דוגמה בולטת לכך היא קביעת שמות הזוחלים והדו־חיים. עזריה אלון כתב: "כשהגיע אהרני למחלקת הזוחלים, נתפס לחדשנות יתר, והשמות והמונחים שניסה להחדיר לשפה לא נתקבלו"⁶⁷. זאת בניגוד לשמות העופות שטבע אהרני, שרבים מהם התקבלו.⁶⁸ לדעתי אין הדבר קשור לחדשנות היתר שלו, שכן אף אם בימינו השמות נשמעים מוזרים, הרי קביעותיו של אהרני היו מנומקות ובחלקן היו עשויות להתקבל – אילו שיתף פעולה עם אנשי ועד הלשון העברית. אהרני הוזמן בשנת 1937 להשתתף בוועדת הזואולוגיה, שבישיבותיה התחילו לדון ברשימת המונחים לזוחלים,⁶⁹ אולם מחמת עיסוקיו במחקרים אחרים לא הגיע לישיבות הוועדה.⁷⁰ בוועדה היו חברים אישים שהשפעתם בציבור ובשדה החינוך וההוראה הייתה רבה ביותר, ובזכות הצעותיהם התקבלו והתנחלו השמות המודרניים בימינו. עם המשתתפים נמנו פסח אוירבך, שאול טשרניחובקי, אלכסנדר ברש, הנריך מנדלסון, יהושע מרגולין ואוריה פלדמן.

ברשימת הדו־חיים והזוחלים שפרסמה ועדת הזואולוגיה (תרצ"ח) נפקד שמו של אהרני. אין ספק שהיעדרותו מהוועדה הייתה בעוכריו, שכן לא היה מי שיצדיק את דעותיו ויגן על המונחים שטבע. כפי שניתן לראות בטבלה שלהלן, הוועדה לא אימצה את הרוב המוחלט של השמות החדשים שהוא השתמש בהם בפרסומו. יתרה מזאת, כאשר פרסמו ישראל ובת־שבע אהרני את המגדיר לזוחלים (בשנת תש"א), הם כמעט לא נתנו דעתם להחלטות ועד הלשון שפורסמו שלוש שנים לפני כן. בשל כך המגדיר של הזוחלים וכן חלק מהמידע המופיע בשאר המגדירים ובמהדורות המאוחרות של "תורת החי" לא היו רלוונטיים ואף לא נוחים לשימוש – לא משום שהם לא היו ערוכים נכונה מבחינה מקצועית, אלא בגלל שימוש בשמות שלא התקבלו בהוראת הטבע המתחדשת, שאושרה

66. ראו זכרונות ועד הלשון ו (תרפ"ח), עמ' 53 הערה 1.

67. אלון, קודמינו (לעיל הערה 39), עמ' 420.

68. י' מרגולין, זואולוגיה: בעלי חוליות, תל אביב תש"ח, עמ' vii.

69. מכתב מכ"ו בשבת תרצ"ז (7.2.1937), ארכיון האקדמיה ללשון העברית, תיק 9/1.

70. במכתב לשמואל ייבין, המזכיר המדעי של ועד הלשון, הוא מתנצל שלא יוכל להגיע לישיבת ועד הלשון בתל אביב בשל עיסוקו בהכנת "מגדיר בעלי החוליות דְרִי א"י וסוריא" ומביע את רצונו לעבד את החומר על שמות בעלי החיים למילון האקדמי (מכתב מ־14.7.1936, ארכיון האקדמיה ללשון העברית, תיק 9/1). ברישומים נוספים של דיוני הוועדה אהרני אינו מופיע ברשימת המשתתפים.

רשמית בוועד הלשון. מי שביקש להשתמש במגדירים ובספרי הלימוד החדשים של משפחת אהרני נזקק למעשה למילון שמות שיתאם בין המונחים שהם טבעו למונחי ועדות הלשון הרשמיות.⁷¹ בסופו של דבר הפרסומים של מרגולין,⁷² מנדלסון, בודנהיימר⁷³ ואחרים הם שהכריעו את הכף וקיבעו את מונחי הזוחלים שאנו משתמשים בהם כיום.

ועד הלשון אומנם פסק לפעול בשנת 1953, אך פעילותו עברה לאקדמיה ללשון העברית, וההחלטות עד למועד זה וממנו ואילך קיבלו תוקף מחייב מכוח "חוק המוסד העליון ללשון העברית תשי"ג – 1953". לפיכך שמות בעלי החיים שהתקבלו בהחלטות ועד הלשון הם השמות המחייבים מבחינה רשמית, ובזה התקבע המינוח המקובל בספרי הלימוד והמחקר. מטרת החוק הייתה בין היתר לקבע את שמות בעלי החיים בלשון העברית וליצור אחידות, ובעטיו נדחו ונעלמו שמות רבים, בהם רבים מהשמות שחידשו אהרני ואחרים.

סיכום

ישראל אהרני הרים תרומה חשובה ביותר למחקר העוסק בזיהוי בעלי החיים הנזכרים במקורות ישראל, הודות לכישוריו הרב-תחומיים: שליטתו במקורות היהודיים והיותו זואולוג ובעל הכשרה בבלשנות. אולם בכל הקשור לקביעת מונחים כלליים לזואולוגיה ולשמות חדשים לבעלי חיים בלשון העברית המודרנית הייתה הצלחתו חלקית. אהרני החמיץ את ההזדמנות שהוענקה לו בשנת 1933, כאשר הוצע לו תפקיד היושב ראש של ועדת המונחים לזואולוגיה. הוא היה יכול להשפיע יותר בקביעת שמות בעלי החיים לדורות, אך היעדרויותו מהדיונים ומיעוטו במעורבות פעילה בוועד הלשון היו לבסוף בעוכריו.

71. כבר בשנת 1925 הביע אברהם כהנא חשש שהמינוח החדש של אהרני עלול ליצור בלבול בבית הספר, והוא מביא קוריוז: "ממה שמספר ילד עם חברו ומודיע שראה נשר, והלז שואלו: איזה נשר? נשר או נשר של האדון אהרני?" (ראו א' כהנא, "על ספר הזואולוגיה של י' אהרני", הישוב א, י [תרפ"ה], עמ' 13–14).
72. ראו למשל י' מרגולין, זואולוגיה, ב: בעלי חוליות, תל אביב תשי"ד. הוא מציין בהקדמה (עמ' vii), שבשמות הזוחלים והדו-חיים השתמש בשמות שנקבעו בוועדה לזואולוגיה שבה היה שותף, אולם "בשמות העופות השתמשתי ברוב השמות שבספר של י' אהרני".
73. בשנת 1953 ציין בודנהיימר שחידושי השמות של מנדלי ומרגולין היו בסך הכול מוצלחים. הוא הוסיף שהתקבעות השמות המדעיים של בעלי החיים עדיין לא התייצבה, אבל לדעתו אין זה המצב לגבי קביעת השמות בעברית: "הגיע הזמן להפסיק את ההפקרות בשימוש בשמות עבריים של בעלי חיים, שימוש העומד בניגוד גמור למצב ידיעותינו על החי בארץ ישראל" (ש' בודנהיימר, החי בארץ ישראל, תל אביב תשי"ג, עמ' 393).

**מדגם של שמות הזוחלים בלשון העברית המודרנית
על פי אהרני ואנשי ועדות הלשון הרשמיות⁷⁴**

השם המדעי	המינוח בימינו על פי האקדמיה (תשכ"ג; תש"ס)	המינוח על פי ועד הלשון (תרצ"ח)	אהרני (תורת החי, תר"ץ; מגדיר, תש"א*)
Lacertilia	סדרת הֶלְטָאוֹת	לְטָאוֹת	זְחָלִיּוֹת
Gekkonidae	משפחת הַשְּׂמָמִיתִים	שְׂמָמִיּוֹת	מִינֵי שְׂמָמִית
<i>Hemidactylus turcicus</i>	שְׂמָמִית בְּתִים	שְׂמָמִית הַבְּתִים	שְׂמָמִית דו־טוֹרִית
<i>Ptyodactylus guttatus</i>	מְיֻנָּת מְצוּיָה (שם מקובל נוסף שְׂמָמִית סְלָעִים מְצוּיָה)	שְׂמָמִית הַסְּלָעִים	הַשְּׂמָמִית מְיֻנָּת־אֶצְבָּע*
<i>Mediodactylus kotschy</i>	שְׂמָמִית עֲצִים	שְׂמָמִית הָאֵילָנוֹת	שְׂמָמִית חַד־טוֹרִית
<i>Stenodactylus sthenodactylus</i>	יְשִׁימוּנִית מְצוּיָה (שם מקובל נוסף שְׂמָמִית מְדַבֵּר)	הַשְּׂמָמִית קְצָרַת הָאֶצְבָּע, שְׂמָמִית הַמְדַבֵּר	שְׂמָמִית שְׁנוּנַת־כָּף
Agamidae	משפחת הַחֲרָדוֹנִיִּים	חֲרָדוֹנִים	הַצָּב לְמִינָהּוּ
<i>Stellagama stellio</i>	חֲרָדוֹן מְצוּי	חֲרָדוֹן מְצוּי	הַחֲרָדוֹן
<i>Uromastix aegyptia</i>	חֲרָדוֹן צָב מְצוּי	חֲרָדוֹן הַצָּב	הַצָּב
<i>Chamaeleo chamaeleon</i>	זִיקִית זִיקִית יַם־תֵּיכוֹנִית	הַזִּיקִית	הַכַּח

74. בטבלה זו הובא מדגם מייצג של שמות מיני הזוחלים המופיעים בהחלטת ועד הלשון (תרצ"ח) ובהחלטות ועדת השמות של האקדמיה ללשון העברית (תשכ"ג; תש"ס). השינויים במינוח על פי החלטות האקדמיה משנת תש"ס לשנת תשכ"ג אינם רבים, כגון השמטת ה' היידוע או שינויים שנבעו משינויים בסיווג הסיסטמטי של כמה מינים, למשל בעקבות הפרדה של מין זוחל לשני מינים. במגדיר של אהרני משנת תש"א ישנן תוספות אחדות לפרסום מ"תורת החי", והן מופיעות בטבלה בסיומן של כוכבית (ראו ב"ש וי' אהרני, מגדיר לזוחלים המצויים ביותר בארץ ישראל, ירושלים תש"א). בשנים האחרונות חלו שינויים רבים בשמות המדעיים בלטינית, וכאן הובאו השמות המעודכנים לזמן כתיבת המאמר, בלי נרדפות. תודתי לד"ר בעז שחם על שסייע בידי בעניין זה.

השם המדעי	המיון בימינו על פי האקדמיה (תשכ"ג; תש"ס)	המיון על פי ועד הלשון (תרצ"ח)	אהרני (תורת החי, תר"ץ; מגדיר, תש"א*)
Lacertidae	משפחת הלטאים	לטאות	זחליות
<i>Phoenicolacerta laevis</i>	לטאה זריזה	הלטאה הזריזה	זחלית יהודה
<i>Lacerta media</i>	לטאה ירקה	הלטאה הירקה	הזחלית הירוקה
<i>Acanthodactylus schreiberi</i>	שנונית השפלה (שם מקובל נוסף לטאת השפלה)	לטאת השפלה	שנון אצבע
<i>Mesalina guttulata</i>	מדברית עיונית	הלטאה העיונית	
<i>Ophisops elegans</i>	עינחש	לטאת עין הנחש	עין הנחש
Scincidae	משפחת החמטים	חמטים	מיני לטאה
<i>Chalcides ocellatus</i>	נחושית עיונית (שם מקובל נוסף חמט עיוני)	החמט העיוני	הלטאה המעינת האנקה המעינת חמט מעין*
<i>Eumeces schneideri</i>	חמט מנמר	החמט המנמר	הלטאה
<i>Chalcides sepsoides</i>	נחושית חולות (שם מקובל נוסף חמט חולות)	החמט	החמט
<i>Scincus scincus</i>	חמט רפואי	החמט המצרי	הסקנקור*
<i>Trachylepis vittata</i>	חמט פסים	חמט הפסים	הלטאה המרצעת החמטית המרצעת*
<i>Pseudopus apodus</i>	קמטון	הקמטון	הקמטון, האנקה
<i>Varanus griseus</i>	כוח, כוח אפר	האנקה, הכח	התנשמת
Serpentes	סדרת הנחשים	נחשים	הנחשים
<i>Xerotyphlops vermicularis</i>	נחשיל מצוי	הנחש השלשולי	פהה העין, הנחש השלשולי

השם המדעי	המינוח בימינו על פי האקדמיה (תשכ"ג; תש"ס)	המינוח על פי ועד הלשון (תרצ"ח)	אהרני (תורת החי, תר"ץ; מגדיר, תש"א*)
<i>Eryx jaculus</i>	חֲנָק	חֲנָק	הַכֶּזֶב
<i>Dolichophis jugularis</i>	זַעְמֵן שָׁחַר	הַנְּחָשׁ הַשָּׁחֹר	הַעֲרֹד (בוגר), הַחֶבְרָבֶר (צעיר)
<i>Platycephalus collaris</i>	זַעְמֵן זֵיתָנִי	הַנְּחָשׁ הַזֵּיתָנִי	הַזַּעְמֵן הַמְּעִיז או הַטְּנָסִי
<i>Lytorhynchus diadema</i>	נְחָשׁ חֹלּוֹת	נְחָשׁ חֹלּוֹת	הַחֲלָקָה
<i>Hemorrhois nummifer</i>	זַעְמֵן מְטַבְּעוֹת	נְחָשׁ הַמְּטַבְּעוֹת	סַבְּעֵי הַמּוֹזְנִיטוֹת
<i>Eirenis decemlineata</i>	שְׁלוֹן קָוִים (שם מקובל נוסף נְחָשׁ מְקוֹקוֹ)	הַנְּחָשׁ הַמְּקוֹקוֹ	נְחוּר קוֹ-עֶשְׂרִי*
<i>Natrix tessellate</i>	נְחָשׁ מֵיִם	נְחָשׁ הַמַּיִם	נְחָשׁ הַמַּיִם
<i>Rhynchocalamus melanocephalus</i>	שָׁחַר רֹאשׁ	הַנְּחָשׁ שָׁחֹר הָרֹאשׁ	שָׁחֹר הָרֹאשׁ
<i>Malpolon insignitus</i>	תָּלוּם קִשְׁקֻשִׁים מְצוּי	תָּלוּם הַקִּשְׁקֻשִׁים	תָּלוּם הַקִּשְׁקֻשִׁים
<i>Micrelaps muelleri</i>	מְחֹרֶזֶן	נְחָשׁ הַמְּחֹרֶזֶן	הַפְּתָנִי
<i>Psammophis schokari</i>	אַרְבַּע־קוֹ אַרְבַּע־קוֹ מְבֵהֶק	הָאַרְבַּע־קוֹ	הַנְּחָשׁ הַמְּעוֹפֵף
<i>Telescopus dhara</i>	עֵין חֲתוּל אֲדָמָדָם	עֵין חֲתוּל	נְחָשׁ הַחֲתוּל
<i>Daboia palaestinae</i>	צַפַּע מְצוּי	צַפַּע	הַצַּפַּע
<i>Echis coloratus</i>	אַפְּעָה	אַפְּעָה	הַאֲפָעָה
Testudines	סֻדְרַת הַצְּבִיִּים	צְבִיִּים, גְּלִיִּים (ספרא, שמיני ג')	שְׁלֹחַפּוּיּוֹת
<i>Testudo graeca</i>	צֶבֶב יֶבֶשָׁה, צֶבֶב יֶבֶשָׁה מְצוּי	צֶבֶב הַיֶּבֶשָׁה, גֶּל הַיֶּבֶשָׁה	הַשְּׁלֹחַפּוּיַת הַמְּצוּיָה

<p>המינוח על פי אהרני (תורת החי, תר"ץ; מגדיר, תש"א*)</p>	<p>המינוח על פי ועד הלשון (תרצ"ח)</p>	<p>המינוח בימינו על פי האקדמיה (תשכ"ג; תש"ס)</p>	<p>השם המדעי</p>
<p>שְׁלֹחֹפִית הַמַּיִם, שְׁלֹחֹפִית הַבָּצָה*</p>	<p>צֶב הַבָּצוֹת, גֵּל הַבָּצוֹת</p>	<p>צֶב בָּצוֹת</p>	<p><i>Mauremys rivulata</i></p>
<p>קְרוֹקֵת-הַיָּם הַמְצוּיָה קְרוֹקֵת-חֲמִיסַר חוּמָה</p>	<p>צֶב הַיָּמִים הַחוּם, גֵּל הַיָּמִים הַחוּם</p>	<p>צֶב יָם חוּם</p>	<p><i>Caretta caretta</i></p>
<p>תְּרֻסָּה</p>	<p>הַצֵּב הַרְדֵּי, הַצֵּב הַרְדֵּי שְׁלֵשׁ הַצִּפְרָנִים, הַגֵּל הַרְדֵּי, הַגֵּל הַרְדֵּי שְׁלֵשׁ הַצִּפְרָנִים</p>	<p>צֶב רֶדֶד</p>	<p><i>Trionyx triunguis</i></p>
<p>הַלְוִיָּתָן, הַתַּנִּין, הַתַּנִּים</p>	<p>תַּנִּין הַיָּאוֹר</p>	<p>תַּנִּין הַיָּאוֹר</p>	<p><i>Crocodylus niloticus</i></p>